

Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT

L. MEDINA

fremsat den 18. april 2024¹

Sag C-760/22

FP,
QV,
IN,
YL,
VD,
JE,
OL

proceddeltager:

Sofijski gradska prokuratura

(anmodning om præjudiciel afgørelse indgivet af Sofijski gradski sad (byretten i Sofia, Bulgarien))

»Præjudiciel forelæggelse – retligt samarbejde i strafferetlige sager – Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder – artikel 47 og 48 – direktiv (EU) 2016/343 – retten til at være til stede under retssagen i straffesager – deltagelse i retssagen på afstand via videokonference under covid-19-pandemien – forpligtelse til at være til stede under retssagen«

I. Indledning

1. Digitaliseringen af retsplejen har vigtig indvirkning på de grundlæggende processuelle rettigheder i straffesager, navnlig retten til at være til stede under retssagen og respekt for retten til et forsvar. Behovet for at sikre kontinuitet af retsplejen under covid-19-pandemien og den offentlige interesse i beskyttelsen af folkesundheden førte til, at medlemsstater og lande i hele verden enten indførte anvendelsen af videokonferencer i straffesager i deres systemer eller øgede og generaliserede deres anvendelse². Den genopblussen af de udfordringer, der knytter sig til »en sagsøgt, der deltager på afstand«³, rejser vanskelige spørgsmål om den afvejning, der skal foretages mellem udøvelsen af de grundlæggende processuelle rettigheder i straffesager og anvendelsen af digitale midler til at varetage retsplejen effektivt.

¹ – Originalsprog: engelsk.

² – Jf. OSCE's Kontor for Demokratiske Institutioner og Menneskerettigheder, *The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandemic: A Primer*, 2.11.2020 (der er tilgængelig på <https://www.osce.org/odihr/469170>), A. Sanders, »Video-hearings in Europe before, during and after the Covid-19 Pandemic«, *International Journal for Court Administration*, bind 12, 2021, s. 1-21.

³ – Jf. A.B. Poulin, »Criminal Justice and Videoconferencing Technology: The Remote Defendant«, *Tulane Law Review*, bind 78, 2004, s. 1089.

2. I EU-retten fastlægger artikel 8, stk. 1, i direktiv (EU) 2016/343⁴ mistænkte og tiltalte proceduremæssige ret til at være til stede under retssagen, hvilket er et væsentligt element i den grundlæggende ret til en retfærdig rettergang, der er fastsat i artikel 47 og 48 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«). Hovedsagen rejser spørgsmålet om, hvorvidt denne bestemmelse er til hinder for en afgørelse, der træffes af en straffedomstol, om at tillade, at en tiltalt deltager via en videokonference i en retssag til trods for, at der ikke findes et retsgrundlag i national ret, der fastlægger en sådan deltagelsesform. Den giver følgelig for første gang Domstolen muligheden for at fortolke retten til at være til stede under retssagen i forbindelse med anvendelsen af en videokonference eller andre fjernkommunikationsteknologier.

II. Retsforskrifter

EU-retten

Direktiv 2016/343

3. Følgende fremgår af 9., 33., 35. og 48. betragtning til direktiv 2016/343:

»(9) Formålet med dette direktiv er at styrke retten til en retfærdig rettergang i straffesager ved at fastsætte fælles minimumsregler for visse aspekter af uskyldsformodningen og retten til at være til stede under retssagen.

[...]

(33) Retten til en retfærdig rettergang er et af grundprincipperne i et demokratisk samfund. De mistænkte og tiltalte ret til at være til stede under retssagen udspringer af denne ret og bør være sikret i hele Unionen.

[...]

(35) De mistænkte og tiltalte ret til at være til stede under retssagen er ikke absolut. På visse betingelser bør mistænkte og tiltalte udtrykkeligt eller stiltiende, men dog utvetydigt, have mulighed for at give afkald på denne ret.

[...]

(48) Da der ved dette direktiv fastsættes minimumsregler, bør medlemsstaterne kunne udvide de rettigheder, der er fastlagt i dette direktiv, og fastsætte et højere beskyttelsesniveau. Dette beskyttelsesniveau, der fastsættes af medlemsstaterne, bør aldrig være lavere end de standarder, der er fastsat i chartret eller [den europæiske menneskerettighedskonvention (EMRK)] som fortolket af Domstolen og Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol.«

⁴ – Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 9.3.2016 om styrkelse af visse aspekter af uskyldsformodningen og retten til at være til stede under retssagen i straffesager (EUT 2016, L 65, s. 1).

4. Artikel 1 i direktiv 2016/343 med overskriften »Genstand og anvendelsesområde« bestemmer følgende:

»Dette direktiv fastlægger fælles minimumsregler vedrørende:

[...]

b) retten til at være til stede under retssagen i straffesager.«

5. Direktivets artikel 8, der bærer overskriften »Retten til at være til stede under retssagen«, bestemmer i stk. 1 og 2 følgende:

»1. Medlemsstaterne sikrer, at mistænkte eller tiltalte har ret til at være til stede under retssagen.

2. Medlemsstaterne kan fastsætte, at en retssag, der kan resultere i en afgørelse om en mistænkt eller tiltalts skyld eller uskyld, kan afholdes, uden at vedkommende er til stede, på betingelse af:

- a) at den mistænkte eller tiltalte i tide er blevet underrettet om retssagen og oplyst om konsekvenserne af at undlade at give møde, eller
- b) at den mistænkte eller tiltalte, der er blevet underrettet om retssagen, repræsenteres af en befuldmægtiget advokat, som er udpeget enten af den mistænkte eller tiltalte eller af staten.«

Bulgarsk ret

6. Artikel 6a, stk. 2, i Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshene na Narodnoto sabranie ot 13.03.2020 i za preodolyavane na posleditsite (lov om foranstaltninger og handlinger under den undtagelsestilstand, som blev indført ved nationalforsamlingens afgørelse af 13.3.2020, og om håndteringen af følgerne; herefter »ZMDIPPP«), der var gældende frem til den 31. maj 2022, fastsætter følgende:

»Under undtagelsestilstanden henholdsvis den epidemiske nødsituation og to måneder efter dennes ophævelse kan de offentlige retsmøder [...] gennemføres på afstand, hvis det er sikret, at parterne kan deltage direkte og virtuelt i sagen. Der udfærdiges en protokol over det gennemførte retsmøde, som offentliggøres omgående, og optagelsen af retsmødet opbevares indtil udløbet af fristen for berigtigelser og tilføjelser til protokollen, medmindre andet er fastsat i retsplejeloven. Retten [...] underretter parterne, hvis retsmødet skal gennemføres på afstand.«

7. Artikel 55 i Nakazatelno-protsesualen kodeks (strafferetsplejeloven, herefter »NPK«) bestemmer følgende:

»Tiltalte har følgende rettigheder: [...] at deltage i straffesagen.«

8. Artikel 269 i NPK bestemmer følgende:

»1) I sager, hvor tiltalte er anklaget for en alvorlig overtrædelse af straffeloven, er tiltaltes tilstedeværelse under retssagen obligatorisk.

2) Retten kan anordne, at den tiltalte ligeledes skal give møde i sager, hvor den pågældendes tilstedeværelse ikke er obligatorisk, når dette er nødvendigt for at fastslå, hvad der er objektivt sandt.

3) Når dette ikke er til hinder for fastlæggelsen af, hvad der er objektivt sandt, kan sagen behandles, uden at tiltalte er til stede, såfremt:

1. tiltalte ikke befinder sig på den angivne adresse eller har ændret adresse uden at underrette den kompetente myndighed herom

2. tiltaltes opholdssted i Bulgarien ikke er kendt og ikke har kunnet fastslås efter en ihærdig eftersøgning

3. den pågældende er blevet behørigt indkaldt og ikke har anført nogen gyldige grunde til ikke at give møde, og den fremgangsmåde, der er fastsat i artikel 247c, stk. 1, er blevet overholdt

4. den pågældende opholder sig uden for Republikken Bulgarien og:

a) den pågældendes bopælssted er ukendt

b) den pågældende af andre grunde ikke kan indkaldes

c) den pågældende er blevet behørigt indkaldt og ikke har anført nogen gyldige grunde til ikke at give møde.«

9. NPK's artikel 115, stk. 2, bestemmer følgende:

»Tiltalte må ikke afhøres af en udpeget dommer eller via videokonference, medmindre den pågældende befinder sig i udlandet, og det ikke er til hinder for at fastslå, hvad der er objektivt sandt.«

10. NPK's artikel 474, stk. 1, bestemmer:

»En anden stats judicielle myndigheder kan kun gennemføre afhøring af en person, som er vidne eller sagkyndig i en straffesag, og som opholder sig i Republikken Bulgarien, via video- eller telefonkonference samt afhøring med deltagelse af den tiltalte, hvis dette ikke er i strid med de grundlæggende principper i den bulgarske retsorden. Afhøring via videokonference med en tiltalts deltagelse kan kun ske med den pågældendes samtykke, og efter at de involverede bulgarske judicielle myndigheder og den anden stats judicielle myndigheder har aftalt vilkårene for gennemførelsen af videokonferencen.«

III. Kort fremstilling af de faktiske omstændigheder og retsforhandlingerne i hovedsagen

11. FP retsforfølges for at have været medlem af en kriminel organisation med henblik på berigelse og for koordineret at have begået strafbare handlinger på skatte- og afgiftsområdet i henhold til artikel 255 i Nakazatelen kodeks (straffeloven, herefter »NK«). Dette er en alvorlig overtrædelse i henhold til NK.

12. FP har siden sagens begyndelse haft en befuldmægtiget forsvarer.

13. FP blev ved dom af 11. april 2019 kendt skyldig ved den tidligere Spetsializiran nakazatelen sad (specialiseret domstol i strafferetlige sager, Bulgarien) og blev idømt en frihedsstraf på seks måneder, som blev gjort betinget i tre år. Denne dom blev ophævet under appelsagen. Sagen blev hjemvist til fornyet behandling ved en anden afdeling af den tidligere Spetsializiran nakazatelen sad (specialiseret domstol i strafferetlige sager), Sofijski gradski sad (byretten i Sofia, Bulgarien), som er den forelæggende ret. Den fornyede behandling af sagen blev indledt den 30. juni 2021.

14. FP anmodede i det offentlige indledende retsmøde den 12. oktober 2021 om at deltage i retssagen på afstand via en onlinekommunikationsforbindelse med billed- og lydtransmission, idet han boede og arbejdede i Det Forenede Kongerige. Han erklærede, at han kendte alle sagens bilag, og var af den opfattelse, at hans rettigheder ikke blev tilsidesat ved at deltage på afstand.

15. FP's advokat var fysisk til stede i retssalen og anførte, at eventuelle nye tilkommende bilag kunne overføres til FP elektronisk, således at sidstnævnte rettidigt kunne orientere sig. FP's advokat anførte ligeledes, at drøftelserne med hans klient kunne tilrettelægges ved hjælp af en separat forbindelse, der kunne finde sted ved afbrydelse af billedtransmissionen og uden for retssalen.

16. Den forelæggende ret tillod FP's deltagelse på afstand i det offentlige retsmøde den 12. oktober 2021 på grundlag af ZMDIPPP's artikel 6a, stk. 2, i overensstemmelse med de garantier og betingelser, der var fastsat af domstolen. I de følgende retsmøder deltog FP via en videokonference med undtagelse af det, der blev afholdt den 28. februar 2022, hvor han var fysisk til stede.

17. Ved et retsmøde, der blev afholdt den 13. juni 2022, ønskede FP at fortsætte sin deltagelse i retssagen på afstand. Den forelæggende ret nærrede imidlertid tvivl med hensyn til, hvorvidt denne mulighed fortsat gjaldt i henhold til bulgarsk ret under hensyntagen til, at ZMDIPPP's artikel 6a, stk. 2, var blevet ophævet med virkning fra den 31. maj 2022. Den forelæggende ret har anført, at NPK ikke fastlægger en mulighed for tiltalte for at deltage via en videokonference i retssager med undtagelse af i visse specifikke situationer, hvoraf ingen finder anvendelse i den foreliggende sag. Ifølge den forelæggende ret forbyder bulgarsk lovgivning imidlertid ikke udtrykkeligt anvendelsen af videokonferencer.

18. I lyset af, at der ikke gælder et specifikt retsgrundlag, foreslog FP's advokat, at hans klient kunne deltage i retssagen på afstand, mens han blev behandlet som fraværende.

19. Den forelæggende ret accepterede ikke forslaget om at anse FP for fraværende. Den var af den opfattelse, at selv om FP ikke fysisk var til stede i retssalen, kunne han effektivt deltage i retssagen.

20. Uden at der foreligger et retsgrundlag i national ret, der tillader anvendelsen af en videokonference, var den forelæggende ret af den opfattelse, at det var nødvendigt at efterprøve, hvorvidt det er foreneligt med direktiv 2016/343 at give den tiltalte mulighed for at beslutte, hvordan opfyldelsen af forpligtelsen til at være til stede under straffesagen skulle foregå. Den forelæggende ret nærer i denne forbindelse tvivl om, hvorvidt FP bør anses for at være til stede, for så vidt som hans rettigheder ikke er blevet tilsidesat, og for så vidt som der er truffet alle foranstaltninger med henblik på at sikre, at der ikke er nogen afgørende forskel mellem hans fysiske tilstedeværelse i retssalen og hans deltagelse i sagen via en onlineforbindelse.

21. Det er i lyset af disse betragtninger, at Sofijski gradski sad (byretten i Sofia) har besluttet at udsætte sagen og forelægge følgende spørgsmål til Domstolen med henblik på en præjudiciel afgørelse:

»Udgør det en tilsidesættelse af den anklagedes ret til at være til stede under retssagen i henhold til artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, sammenholdt med 33. og 44. betragtning hertil, hvis den pågældende efter sit eget udtrykkelige ønske deltager i retsmøderne i straffesagen via en onlineforbindelse, såfremt han bliver forsvaret af en af ham befuldmægtiget advokat, som er til stede i retssalen, og såfremt forbindelsen giver ham mulighed for at følge sagens forløb, fremlægge beviser og opnå kendskab til beviser, han kan høres uden tekniske hindringer, og han er sikret en effektiv og fortrolig kommunikation med advokaten?«

22. Der er indgivet skriftlige indlæg af FP, den ungarske og den lettiske regering samt af Europa-Kommissionen.

IV. Bedømmelse

A. Omformulering af det præjudicielle spørgsmål

23. Ifølge fast retspraksis tilkommer det som led i den samarbejdsprocedure mellem de nationale retter og Domstolen, som er indført ved artikel 267 TEUF, sidstnævnte at give den nationale ret et hensigtsmæssigt svar, som sætter den i stand til at afgøre den tvist, der verserer for den. Det påhviler efter omstændighederne Domstolen at omformulere de præjudicielle spørgsmål⁵.

24. Den forelæggende rets spørgsmål udspringer i den foreliggende sag af den omstændighed, at NPK kræver, at den tiltalte er til stede i straffesager, såfremt denne person er anklaget for en alvorlig overtrædelse af straffeloven, samtidig med, at loven ikke gør det muligt at deltage via en videokonference i disse sager. Det følger af forelæggelsesafgørelsen, at der er visse situationer, hvor onlinedeltagelse er mulig, navnlig i den administrative procedure og i andre specifikke typer af sager. Der er imidlertid ikke tale om en af disse situationer i hovedsagen⁶.

25. FP, den tiltalte i hovedsagen, fik lov til at deltage i retssagen frem til en vis fase af sagen, mens ZMDIPPP fandt anvendelse. Efter det tidspunkt, hvor denne lov ophørte med at finde anvendelse, og idet der ikke fandtes en anden lovforskrift, der fastlagde muligheden for onlinedeltagelse i retsmødet, anmodede FP om at fortsætte med at deltage i retssagen på afstand samtidig med, at han blev anset for fraværende. Den forelæggende ret imødekom ikke denne anmodning, idet den var af den opfattelse, at det ikke var foreneligt med hans faktiske deltagelse i retssagen at anse FP for fraværende. Den forelæggende ret var af den opfattelse, at den kunne tillade FP at beslutte, hvordan han opfyldte forpligtelsen til at være til stede under straffesagen (i henhold til NPK's artikel 269, stk. 1), og at den kunne gøre det muligt for denne person at deltage online, forudsat at den sikrede, at den tiltalte fuldt ud deltog i sagen. Den nærer imidlertid tvivl om, hvorvidt denne afgørelse er i overensstemmelse med artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343.

⁵ – Dom af 30.1.2024, Direktor na Glavna direksia »Natsionalna politسيا« pri MVR – Sofia (C-118/22, EU:C:2024:97, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis).

⁶ – Det følger af forelæggelsesafgørelsen, at NPK fastlægger en mulighed for onlinedeltagelse i forbindelse med tiltaltes forklaring, anordning af varetægtsfængsling under den administrative procedure, rettens prøvelse af varetægtsfængslingen eller i tilfælde af sager vedrørende international retshjælp i straffesager.

26. Den forelæggende ret ønsker i lyset af det ovenstående nærmere bestemt oplyst, om artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 skal fortolkes således, at denne bestemmelse er til hinder for, at en straffedomstol giver en tiltalt, der er forpligtet til at være til stede under retssagen i henhold til national ret, mulighed for at deltage via en videokonference i retssagen trods den omstændighed, at der ikke gælder en udtrykkelig bestemmelse i national ret, der tillader denne form for deltagelse.

B. Generelle principper om den tiltaltes ret til at være til stede under retssagen

27. Artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 bestemmer, at medlemsstater skal sikre, at mistænkte og tiltalte har ret til at være til stede under deres retssag.

28. De generelle principper, der knytter sig til udøvelsen af retten til at være til stede under retssagen, er blevet fastslået i Domstolens praksis, der er baseret på Menneskerettighedsdomstolens praksis.

29. Domstolen har mere specifik erindret om, at direktiv 2016/343 ifølge 47. betragtning til direktivet respekterer de grundlæggende rettigheder og principper, som anerkendes i chartret og EMRK, herunder retten til en retfærdig rettergang, uskyldsformodningen og retten til et forsvar⁷.

30. Som det følger af 33. betragtning til dette direktiv, udspringer de mistænkte eller tiltaltes ret til at være til stede under retssagen af retten til en retfærdig rettergang, der er fastsat i EMRK's artikel 6, der, således som det er præciseret i forklaringerne til chartret, svarer til chartrets artikel 47, stk. 2 og 3, og artikel 48. Domstolen skal følgelig sørge for, at den fortolkning, som den anlægger af de sidstnævnte bestemmelser, sikrer et beskyttelsesniveau, som ikke tilsidesætter det beskyttelsesniveau, der er sikret ved EMRK's artikel 6, således som denne bestemmelse fortolkes af Menneskerettighedsdomstolen⁸.

31. Det fremgår tydeligt af Menneskerettighedsdomstolens praksis, at den tiltaltes tilstedeværelse er af afgørende betydning af hensyn til kravet om en retfærdig rettergang i straffesager, og forpligtelsen til at sikre denne person retten til at være til stede i retssalen er i denne forbindelse et af de afgørende krav i EMRK's artikel 6⁹.

32. Ifølge Menneskerettighedsdomstolens praksis gælder endvidere, at selv om EMRK's artikel 6, stk. 3, litra c), tillægger enhver, der tiltales for en straffelovsovertrædelse, retten til at »forsvare sig selv personligt eller ved bistand af en advokat [...]«, præciserer den ikke måden, hvorpå denne rettighed skal udøves. Menneskerettighedsdomstolen har følgelig gentaget, at EMRK »giver de kontraherende stater valget med hensyn til, hvilke midler der skal anvendes til sikring af [denne rettighed] i deres retssystemer, og hvor domstolens opgave alene er at tage stilling til, hvorvidt den metode, de har valgt, er i overensstemmelse med kravene til en retfærdig rettergang«¹⁰.

⁷ – Dom af 8.12.2022, HYA m.fl. (Ikke muligt at afhøre anklagemyndighedens vidner) (C-348/21, EU:C:2022:965, præmis 39).

⁸ – Ibidem, præmis 40.

⁹ – Ibidem, præmis 41, der i denne retning nævner Menneskerettighedsdomstolens dom af 18.10.2006, Hermi mod Italien (CE:ECHR:2006:1018JUD001811402), § 58.

¹⁰ – Menneskerettighedsdomstolens dom af 2.11.2010, Sakhnovskiy mod Rusland (CE:ECHR:2010:1102JUD002127203), § 95.

33. Menneskerettighedsdomstolen har i denne forbindelse fremhævet, at i lyset af, at retten til et forsvar bl.a. sikres ved EMRK's artikel 6, stk. 3, litra c), fører den tiltaltes ret til at deltage i retsmødet til en ret for denne person til effektivt at deltage i vedkommendes straffesag¹¹. Generelt omfatter dette bl.a. ikke alene vedkommendes ret til at være til stede, men ligeledes retten til at lytte med og følge retssagen¹².

34. Domstolen har på grundlag af disse betragtninger fastslået, at retten for den tiltalte til at være til stede under vedkommendes retssag, som er fastsat i artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, skal sikres, således at den kan udøves i den retslige fase af straffesagen på en måde, der er i overensstemmelse med kravene til en retfærdig rettergang. Denne ret er således ikke begrænset til blot at sikre den tiltaltes tilstedeværelse i de retsmøder, der afholdes i forbindelse med den retssag, som er anlagt mod den pågældende, men kræver, at den tiltalte faktisk er i stand til at deltage i denne og med henblik herpå udøve retten til et forsvar¹³.

C. Anvendelse af en videokonference i straffesager ifølge Menneskerettighedsdomstolens praksis

35. Menneskerettighedsdomstolen har taget stilling til visse spørgsmål vedrørende anvendelse af en videokonference i forhold til retten til en retfærdig rettergang i EMRK's artikel 6. Dens retspraksis giver en vis vejledning i denne henseende¹⁴.

36. Menneskerettighedsdomstolen søgte at fastlægge principper for anvendelsen af onlineretssmøder i dens retningsgivende dom i sagen Marcello Viola mod Italien¹⁵. Denne sag omhandlede den påståede overtrædelse af EMRK's artikel 6 for så vidt angår anvendelsen af en videokonference i straffesager, således som det er fastsat i den italienske lovgivning. Denne lovgivning blev vedtaget i forbindelse med bekæmpelsen af mafiaforbrydelser. Den gav en straffedomstol muligheden for at pålægge den tiltalte at deltage i retsmøderne på afstand, når visse restriktive betingelser, der var fastsat i lovgivningen, fandt anvendelse.

37. Menneskerettighedsdomstolen erindrede i denne dom indledningsvis om de grundlæggende principper for så vidt angår den tiltaltes ret til at være til stede under retssagen og at deltage effektivt i retssagen¹⁶.

38. For så vidt angår anvendelsen af disse principper i den specifikke sag fastslog Menneskerettighedsdomstolen dernæst, at deltagelse via videokonference i retssagen blev fastsat udtrykkeligt i italiensk ret, der præciserede de tilfælde, hvor en videokonference kan anvendes, de myndigheder, der har kompetence til at beslutte denne anvendelse, og de tekniske foranstaltninger, der skal træffes til installation af en audiovisuel forbindelse. Den anførte, at den italienske forfatningsdomstol har fastslået, at dette var foreneligt med den (italienske) forfatning og EMRK.

¹¹ – Jf. i denne retning dom af 8.12.2022, HYA m.fl. (Ikke muligt at afhøre anklagemyndighedens vidner) (C-348/21, EU:C:2022:965, præmis 42), Menneskerettighedsdomstolens dom af 5.10.2006, Marcello Viola mod Italien (CE:ECHR:2006:1005JUD004510604), §§ 52 og 53, Menneskerettighedsdomstolens dom af 15.12.2011, Al-Khawaja og Tahery mod Det Forenede Kongerige (CE:ECHR:2011:1215JUD0026766059), § 142.

¹² – Menneskerettighedsdomstolens dom af 5.10.2006, Marcello Viola mod Italien (CE:ECHR:2006:1005JUD004510604), § 53.

¹³ – Jf. i denne retning dom af 8.12.2022, HYA m.fl. (Ikke muligt at afhøre anklagemyndighedens vidner) (C-348/21, EU:C:2022:965, præmis 44).

¹⁴ – Jf. »Key Theme – Article 6 (criminal limb), Hearings via video link«, Menneskerettighedsdomstolens justitskontor (der er tilgængelig på <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/artikel-6-criminal>).

¹⁵ – Menneskerettighedsdomstolens dom af 5.10.2006 (CE:ECHR:2006:1005JUD004510604), § 65.

¹⁶ – Ibidem, §§ 49-62. Jf. ovenfor, punkt 31-33 i dette forslag til afgørelse.

39. Menneskerettighedsdomstolen fremhævede endvidere, at forudsat at anvendelsen af denne metode ikke er udelukket i henhold til national ret og de internationale retsfor skrifter om spørgsmålet på området, er det muligt, at den optager bevis fra vidner eller eksperter eventuelt med deltagelse af den person, der retsforfølges. Den henviste i denne forbindelse til flere andre internationalretlige for skrifter end EMRK¹⁷.

40. I lyset af det ovenstående fastslog Menneskerettighedsdomstolen, at »the defendant's participation in the proceedings by videoconference is not as such contrary to the [ECHR]«. Den fastslog, at det ikke desto mindre påhviler denne domstol at sikre, at anvendelsen af en sådan foranstaltning i en sag tjener et legitimt formål, og at reglerne for dens udførelse er i overensstemmelse med kravene til en retfærdig rettergang, således som de er fastsat i EMRK's artikel 6¹⁸.

41. Menneskerettighedsdomstolen var af den opfattelse, at sagsøgerens deltagelse i appelsagen i den pågældende sag via en videokonference forfulgte lovlige krav i EMRK, navnlig forebyggelse af uro, forebyggelse af forbrydelse, beskyttelse af vidner og ofre for forbrydelser for så vidt angår deres ret til liv, frihed og sikkerhed samt overholdelsen af kravet om »reasonable time« i forbindelse med retssager¹⁹. Den konkluderede efter at have taget stilling til, hvorvidt reglerne for afviklingen af sagen respekterede retten til et forsvar, at retten til en retfærdig rettergang ikke var blevet tilsidesat.

42. I senere retspraksis om anvendelsen af videokonferencer i straffesager har Menneskerettighedsdomstolen anvendt principperne fra Marcello Viola-dommen på en måde, der for det meste er sket ud fra et synspunkt om effektiv repræsentation for en tiltalt, der fremmøder via en videokonference²⁰. I dommen i sagen Sakhnovskiy mod Rusland²¹ gentog Menneskerettighedsdomstolens store afdeling eksempelvis, at videokonferencer som en form for deltagelse i retssager ikke som sådan er uforenelig med begrebet retfærdig og offentlig rettergang. Det skal imidlertid sikres, at den tiltalte kan følge sagen og udøve sin ret til kontradiktion uden tekniske hindringer, og at der gives mulighed for effektiv og fortrolig kommunikation med en advokat²².

43. Den gældende praksis fra Menneskerettighedsdomstolen om anvendelsen af videokonferencer omhandler hovedsageligt situationer, hvor anvendelsen af videokonferencer er ganske usædvanlig, og hvor den tiltalte har gjort indsigelse mod anvendelsen af denne deltagelsesform i sagen. Der er indtil videre ingen eksempler på den omvendte situation, hvor den tiltalte har gjort gældende, at det manglende retsgrundlag for deltagelse i retssagen på afstand udgør en tilsidesættelse af retten til at være til stede under retssagen²³.

¹⁷ – Ibidem, § 66, der særligt nævner den europæiske konvention om gensidig retshjælp i straffesager og konventionen om gensidig retshjælp i straffesager mellem Den Europæiske Unions medlemsstater af 29.5.2000.

¹⁸ – Jf. i denne retning Menneskerettighedsdomstolens dom af 5.10.2006, Marcello Viola mod Italien (CE:ECHR:2006:1005JUD004510604), § 67, og Menneskerettighedsdomstolens dom af 27.11.2007, Ascitutto mod Italien (CE:ECHR:2007:1127JUD003579502), § 64.

¹⁹ – Menneskerettighedsdomstolens dom af 5.10.2006, Marcello Viola mod Italien (CE:ECHR:2006:1005JUD004510604), § 72.

²⁰ – Disse sager omhandler hovedsageligt Rusland. Jf. K. Kamber, »The Right to a Fair Online Hearing«, *Human Rights Law Review*, bind 22, 2022, s. 1-21, på s. 19.

²¹ – Menneskerettighedsdomstolens dom af 2.11.2010 (CE:ECHR:2010:1102JUD002127203).

²² – Ibidem, § 98.

²³ – Så vidt jeg ved, har Menneskerettighedsdomstolen endvidere ikke endnu specifikt taget stilling til sager, der omhandler anvendelsen af videokonferencer under pandemien på en generaliseret måde som et middel til at sikre kontinuiteten af retsplejen under indførelsen af en undtagelsestilstand. Der verserer en sag, Stephan Kucera mod Østrig, sag nr. 13810/22, vedrørende en beslutning fra en østrigsk domstol om at afholde et mundtligt retsmøde i en strafferetlig administrativ sag via en videokonference, der er baseret på processuelle regler, der har til formål at hindre spredningen af covid-19.

44. Interessant nok anførte sagsøgeren i dommen i sagen Dijkhuizen mod Nederlandene, at hans ret til en retfærdig rettergang var blevet tilsidesat, fordi han var forhindret i *fysisk eller via en videokonference* at møde op i retssagen²⁴. I denne sag blev sagsøgeren holdt tilbage i et tredjeland, der hindrede udlevering til fremmede magter for personer, der blev holdt tilbage, fordi de var mistænkte i strafferetlig forstand i dette tredjeland. Selv om nederlandsk ret fastlagde en mulighed for at deltage via videokonference i retssagen, afslog sagsøgeren gentagne gange denne deltagelsesform. Han anmodede ikke om dette, førend sagen befandt sig på et fremskredent stadium. Det ville på dette tidspunkt være nødvendigt at udsætte sagen igen med henblik på, at den nationale domstol ville kunne træffe samtlige nødvendige foranstaltninger. Den nationale domstol var følgelig af den opfattelse, at den tiltalte havde givet afkald på sin ret til fremmøde via en videokonference²⁵. Menneskerettighedsdomstolen fastslog, at der ikke forelå nogen overtrædelse af EMRK's artikel 6 i lyset af sagens specifikke omstændigheder.

45. Selv såfremt der i lyset af sagens omstændigheder ikke var tale om en krænkelse af retten til en retfærdig rettergang, er dommen i sagen Dijkhuizen mod Nederlandene fortsat et relevant eksempel. Sagen viser, at der kan være situationer, hvor den tiltalte *ønsker* at være til stede via videokonference under retssagen. En videokonference kan anvendes som et *redskab til at lette* udøvelsen af retten til at være til stede under retssagen i situationer, hvor det ville være umuligt eller ekstremt vanskeligt for den tiltalte at være fysisk til stede under retssagen.

46. Jeg mener ligeledes, at det er relevant at bemærke, at Den Europæiske Kommission for et Effektivt Retsvæsen (CEPEJ) under Europarådet har udstedt »Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings« (herefter »CEPEJ-retningslinjerne«)²⁶. CEPEJ-retningslinjerne fastsætter en række centrale foranstaltninger, som stater og domstole bør følge med henblik på at sikre, at anvendelsen af videokonferencer i retssager ikke underminerer retten til en retfærdig rettergang, således som den er fastsat i EMRK's artikel 6. CEPEJ-retningslinjerne indeholder fire grundlæggende principper, en række retningslinjer, der finder anvendelse for samtlige retssager, der fremhæver de særlige forhold, der gør sig gældende ved straffesager, og en række retningslinjer om de organisatoriske og tekniske forhold, der knytter sig til videokonferencer.

47. De principper, der er fastsat i CEPEJ-retningslinjerne, fremhæver vigtigheden af til enhver tid at bevare retten til en retfærdig rettergang, legalitetsprincippet, en retfærdig behandling af sagen og retten til et forsvar. Det fremgår mere specifikt af det første princip i CEPEJ-retningslinjerne, at samtlige garantier for en retfærdig rettergang i henhold til EMRK finder anvendelse for fjernhøringer i samtlige retssager. Ifølge det andet princip gælder, at »stater bør fastlægge et retsgrundlag, der fastsætter et klart grundlag for at tillade domstole at afholde fjernhøringer i retssager«. Ifølge det tredje princip »tilkommer det inden for rammerne af de gældende regler domstolen at beslutte, hvorvidt et bestemt retsmøde bør afholdes på afstand med det formål samlet set at sikre en retfærdig rettergang«. Ifølge det fjerde princip gælder endelig, at »domstolen bør sikre en parts ret til effektivt at være bistået af en advokat i samtlige retssager, herunder fortroligheden i deres kommunikation«.

²⁴ – Menneskerettighedsdomstolens dom af 8.6.2021 (CE:ECHR:2021:0608JUD0006159116).

²⁵ – Under sagens specifikke omstændigheder var Menneskerettighedsdomstolen »under hensyntagen til, at den omhandlede sag udgjorde en del af en væsentlig og kompliceret straffesag, der omhandlede syv mistænkte, der alle på det pågældende tidspunkt havde bopæl i forskellige lande«, og »sagsøgerens gentagne og utvetydige afslag« på at samarbejde i retsmøder via en videokonference, af den opfattelse, at den nederlandske appeldomstol »var berettiget til at se bort fra en anmodning, der var indgivet af sagsøgerens advokat i sine afsluttende bemærkninger, om at forlænge sagen endnu en gang, således at sagsøgeren kunne deltage via en videokonference« (jf. §§ 56, 60 og 61 i dommen i sagen Dijkhuizen mod Nederlandene).

²⁶ – CEPEJ, *Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings*, dokument vedtaget af CEPEJ på dens 36. plenarmøde, juni 2021 (der er tilgængelig på <https://edoc.coe.int/en/efficiency-of-justice/10706-guidelines-on-videoconferencing-in-judicial-proceedings.html>).

48. For så vidt angår specifikt straffesager fastsætter CEPEJ-retningslinjerne, at under omstændigheder, »hvor lovgivningen ikke kræver frit og informeret samtykke fra sagsøgte, bør domstolens beslutning om vedkommendes deltagelse i fjernhøringen tjene et lovligt formål«. De fremhæver ligeledes vigtigheden af at beskytte den sagsøgtes effektive deltagelse og repræsentation.

49. Det følger af Menneskerettighedsdomstolens praksis og CEPEJ-retningslinjerne, at deltagelse i retssagen på afstand kan være i overensstemmelse med EMRK, forudsat at samtlige garantier for en retfærdig rettergang finder anvendelse. Foreneligheden af deltagelse på afstand med retten til en retfærdig rettergang skal behandles i forhold til de specifikke gældende retsgrundlag og betingelser og de regler, der er fastsat deri, som anvendelsen af videokonferencer er underlagt.

D. Anvendelsen af videokonferencer i straffesager i henhold til EU-lovgivningen

50. Anvendelsen af videokonferencer i nationale straffesager er ikke harmoniseret på EU-niveau. Harmoniseringen af reglerne om anvendelsen af videokonferencer omhandler alene grænseoverskridende situationer, der er omfattet af specifik EU-lovgivning²⁷. Den seneste udvikling i denne forbindelse er vedtagelsen af forordning (EU) 2023/2844²⁸.

51. Anvendelsen af denne forordning berører ikke de processuelle rettigheder, der er fastsat i chartret og EU-retten såsom direktiverne om proceduremæssige rettigheder, herunder direktiv 2016/343, og den berører navnlig ikke retten til at være til stede under retssagen²⁹. De regler, som den fastsætter om anvendelsen af videokonference i retsmøder i forbindelse med procedurer for retligt samarbejde i straffesager, finder ikke anvendelse for retsmøder via videokonference med henblik på bevisoptagelse eller afholdelse af en retssag, som kunne føre til en afgørelse om en mistænkt eller tiltalt persons skyld eller uskyld³⁰.

52. Idet forordning 2023/2844 ikke finder anvendelse i hovedsagen, er der ikke noget behov for at behandle bestemmelserne i direktivet yderligere. Det er tilstrækkeligt at bemærke, at dets bestemmelser anerkender vigtigheden af at indhente samtykke hos tiltalte eller dømte om anvendelsen af en videokonference til brug for et retsmøde i forbindelse med procedurer for retligt samarbejde i straffesager³¹. Sagens særlige omstændigheder skal endvidere begrunde anvendelsen af en sådan teknologi. Denne forordning fastsætter ligeledes specifikke bestemmelser for fjernkommunikationsteknologiens overholdelse af principperne om databeskyttelse og et højt cybersikkerhedsniveau³².

²⁷ – Jf. artikel 24 i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2014/41/EU af 3.4.2014 om den europæiske efterforskningskendelse i straffesager (EUT 2014, L 130, s. 1) og artikel 10 i konventionen udarbejdet af Rådet i henhold til artikel 34 i traktaten om Den Europæiske Union om gensidig retshjælp i straffesager mellem Den Europæiske Unions medlemsstater (EFT 2000, C 197, s. 3).

²⁸ – Europa-Parlamentets og Rådets forordning af 13.12.2023 om digitalisering af retligt samarbejde og adgang til domstolsprøvelse i grænseoverskridende civil-, handels- og strafferetlige sager og om ændring af visse retsakter inden for retligt samarbejde (EUT, L 2023/2844, 27.12.2023).

²⁹ – 55. betragtning til forordning 2023/2844.

³⁰ – 43. betragtning til 2023/2844.

³¹ – Jf. 44. betragtning til og artikel 6 i forordning 2023/2844. I henhold til forordningens artikel 6, stk. 2, tredje afsnit, skal samtykket gives frivilligt og utvetydigt. Der gælder en undtagelse til kravet om samtykke, såfremt fysisk deltagelse i et retsmøde, »[u]den at det berører princippet om en retfærdig rettergang og retten til retsmidler i henhold til national procesret [...] udgør en alvorlig trussel mod den offentlige sikkerhed eller folkesundheden, som påvises at være reel og aktuel eller forudsigelig«.

³² – Jf. 21. og 22. betragtning til forordning 2023/2844.

E. Spørgsmålet om, hvorvidt artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 gør det muligt at deltage via videokonference i retssagen

53. Denne del af bedømmelsen vil gå i dybden med spørgsmålet om, hvorvidt medlemsstater kan bestemme, at retten til at »være til stede« under retssagen, der er fastsat i artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, kan udøves via en videokonference, navnlig såfremt tiltalte udtrykkeligt har anmodet om denne tilstedeværelse, og betingelserne for vedkommendes deltagelse er effektive.

54. I overensstemmelse med den ovenfor nævnte retspraksis³³ skal Domstolen sørge for, at den fortolkning af artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, som den anlægger, sikrer et beskyttelsesniveau, som ikke tilsidesætter det beskyttelsesniveau, der er sikret ved EMRK's artikel 6, således som bestemmelsen fortolkes af Menneskerettighedsdomstolen.

55. Det fremgår tydeligt af ordlyden af artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, at medlemsstater skal gøre det muligt for mistænkte og tiltalte at være til stede under deres retssag³⁴.

56. Domstolen har fortolket denne bestemmelse i dommen i sagen HN (Sag mod en tiltalt, der er udsendt fra området) i forbindelse med spørgsmålet om, hvorvidt medlemsstater har mulighed for at gøre en sådan tilstedeværelse obligatorisk. Domstolen fastslog i denne forbindelse, at artikel 8 i direktiv 2016/343 begrænser sig til at fastsætte og opstille rammerne for mistænkte eller tiltaltes ret til at være til stede under retssagen og undtagelserne til denne ret uden dog at pålægge eller forbyde medlemsstaterne at indføre en forpligtelse for enhver mistænkt eller tiltalt til at være til stede under retssagen³⁵.

57. Domstolen har i den samme forbindelse erindret om, at det følger af direktivets artikel 1, at direktivet har til formål at fastsætte fælles minimumsregler vedrørende visse aspekter af uskyldsformodningen i straffesager og retten til at være til stede under retssagen i straffesager, og ikke at gennemføre en fuldstændig harmonisering af strafferetsplejen³⁶.

58. Direktiv 2016/343 indskrænker sig i overensstemmelse med direktivets tiende betragtning til at fastlægge fælles minimumsregler om beskyttelse af mistænkte og tiltaltes proceduremæssige rettigheder med det formål at styrke medlemsstaternes tillid til hinandens strafferetlige systemer og således at lette gensidig anerkendelse af afgørelser i straffesager³⁷.

59. Det skal ligeledes erindres, at dette direktiv ikke, henset til den minimumsharmonisering, der forfølges med det, kan fortolkes som et fuldstændigt og udtømmende instrument³⁸.

60. I lyset af det begrænsede omfang af den harmonisering, der er foretaget ved dette direktiv, og den omstændighed, at det ikke regulerer spørgsmålet om, hvorvidt medlemsstater kan kræve, at den mistænkte eller tiltalte skal være til stede under retssagen, har Domstolen fastslået, at der alene skal tages stilling til spørgsmålet om den obligatoriske tilstedeværelse i henhold til national ret³⁹.

³³ – Punkt 30 i dette forslag til afgørelse.

³⁴ – Dom af 15.9.2022, HN (Sag mod en tiltalt, der er udsendt fra området) (C-420/20, EU:C:2022:679, præmis 32).

³⁵ – Ibidem, præmis 40.

³⁶ – Ibidem, præmis 41.

³⁷ – Dom af 19.9.2018, Milev (C-310/18 PPU, EU:C:2018:732, præmis 46).

³⁸ – Dom af 13.2.2020, Spetsializirana prokuratura (Retsmøde uden at den tiltalte er til stede) (C-688/18, EU:C:2020:94, præmis 30).

³⁹ – Jf. i denne retning dom af 13.2.2020, Spetsializirana prokuratura (Retsmøde uden at den tiltalte er til stede) (C-688/18, EU:C:2020:94, præmis 42).

61. Denne række af argumenter kan anvendes analogt for så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt medlemsstater kan fastsætte, at retten til at være til stede under retssagen kan udøves via videokonference efter anmodning fra den tiltalte. Denne bestemmelse regulerer ikke denne mulighed, og den regulerer a fortiori ikke afviklingen af en strafferetlig sag via videokonference. Artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 anerkender den afgørende betydning af den tiltaltes fremmøde med henblik på at sikre en retfærdig rettergang. Den grundlæggende garanti af retten til at være til stede omfatter som en minimumsstandard retten til at være fysisk til stede i retssalen. I lyset af vigtigheden af den grundlæggende garanti, der er knyttet til den fysiske tilstedeværelse af mistænkte eller tiltalte, kan denne ret ikke erstattes eller substitueres af virtuel tilstedeværelse mod den tiltaltes vilje⁴⁰. Enhver restriktion af retten til at være til stede under retssagen skal endvidere tjene et lovligt formål og overholde chartrets artikel 52.

62. Som allerede fremhævet fastlægger artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 imidlertid de nærmere regler for retten for mistænkte og tiltalte til at være til stede under deres retssag. Eftersom denne bestemmelse ikke præciserer den måde, som denne ret skal udøves på, overlader bestemmelsen medlemsstaterne et vist råderum i forbindelse med det valg, der skal sikre, at denne ret er garanteret i deres retssystemer, og som gør det muligt for dem at fastsætte yderligere midler til sikring af en tilstedeværelse under retssagen. Som det følger af 48. betragtning til direktiv 2016/343, kan medlemsstater udvide de rettigheder, der er fastsat i dette direktiv, med henblik på at yde et højere beskyttelsesniveau⁴¹. Det følger ligeledes af denne betragtning, at det beskyttelsesniveau, der er fastsat af medlemsstaterne, aldrig bør være lavere end de standarder, der er fastsat i chartret eller i EMRK, som fortolket af Domstolen og Menneskerettighedsdomstolen.

63. Artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 er følgelig ikke til hinder for, at medlemsstater tillader, at retten til at være til stede under retssagen kan udøves via videokonference eller ved anden fjernkommunikationsteknologi efter anmodning fra den tiltalte.

64. Når dette er sagt, gælder det, at når medlemsstater tillader den tiltalte at udøve retten til at være til stede under retssagen, må de regler, der fastsættes, ikke være til skade for det formål, der forfølges ved direktiv 2016/343⁴². Det følger i denne forbindelse af direktivets niende betragtning, at formålet med dette direktiv er at styrke retten til en retfærdig rettergang i straffesager ved at fastsætte fælles minimumsregler vedrørende retten til at være til stede under retssagen. Medlemsstater skal følgelig sikre, at retten for en mistænkt eller tiltalt til at være til stede under retssagen, der er fastsat i artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, sikres således, at den kan udøves på en måde, der opfylder kravene om en retfærdig rettergang, i overensstemmelse med chartrets artikel 47, stk. 2 og 3, og artikel 48. Denne person skal nærmere bestemt effektivt kunne deltage i retssagen og udøve retten til et forsvar.

⁴⁰ – Jf. punkt 48 ovenfor i dette forslag til afgørelse. Jf. ligeledes European Criminal Bar Association, *Statement of Principles on the use of Video-conferencing in Criminal Cases in a Post-Covid-19 World*, 6.9.2020 (der er tilgængelig på https://www.ecba.org/extdocserv/20200906_ECBAStatement_videolink.pdf). For så vidt angår betydningen af samtykke skal det bemærkes, at Conseil constitutionnel (forfatningsråd, Frankrig) i sin fremtrædende dom 2020-872 QPC af 15.1.2021, M. Krzystof B. (der er tilgængelig på <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2021/2020872QPC.htm>), fastslog, at en regeringsbeslutning, der blev vedtaget i forbindelse med covid-19-pandemien, der tillod anvendelsen af en videokonference uden samtykke fra interesserede parter ved samtlige strafferetsdomstole med undtagelse af visse særlige domstole, var forfatningsstridig. Conseil constitutionnel (forfatningsråd) fastslog, at anvendelsen af videokonferencer i en lang række sagen var en mulighed for domstolene uden at være underlagt nogle retlige betingelser. Jf. i denne forbindelse i denne retning A. Danet, »Visioconférence dans le procès pénal: »jeu du chat et de la souris«?, *Gazette du Palais*, nr. 11, 2021, s. 21-24.

⁴¹ – Denne bestemmelse afspejler i det væsentlige den regel, der er fastsat i artikel 82, stk. 2, TEUF, hvorefter vedtagelsen af minimumsregler vedrørende personers ret i straffesager ikke hindrer medlemsstater i at fastholde eller indføre et højere beskyttelsesniveau for personer.

⁴² – Jf. analogt dom af 1.8.2022, TL (Ingen tolk eller oversættelse) (C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, præmis 77).

65. Den lettiske regering henviste specifikt til eksemplet med dens nationale lovgivning, der giver tiltalte muligheden for at deltage via videokonference i retssagen, med deres fulde og oplyste samtykke på en måde, der sikrer retten til en retfærdig rettergang.

66. Under omstændigheder, hvor de relevante nationale lovgivningsmæssige rammer opfylder kravene til en retfærdig rettergang, hvor mistænkte eller tiltalte anmoder om anvendelsen af denne deltagelsesmetode og deltager effektivt i vedkommendes retssag, kan denne person ikke anses for at have givet afkald på vedkommendes ret til at være til stede under retssagen, der er sikret i henhold til artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343.

67. Under hensyntagen til det begrænsede anvendelsesområde for direktiv 2016/343 og det snævre omfang af spørgsmålet i hovedsagen ville det ikke være relevant at forsøge at give omfattende vejledning om kravene om en retfærdig rettergang, der afvikles med deltagelse på afstand. Jeg vil her blot fremføre følgende betragtning. Anvendelsen af en videokonference i forbindelse med straffesager og mere generelt digitaliseringen af retssager er ikke et selvstændigt formål, men et middel til at fremme straffesagers retfærdighed⁴³ som led i en »menneskecentreret« tilgang til retspleje⁴⁴. Artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 gør det i denne forbindelse muligt for medlemsstater at fastsætte muligheden for at deltage på afstand for mistænkte eller tiltalte i retssagen, forudsat at de sikrer respekt for retten til en retfærdig rettergang.

F. Anvendelse i den foreliggende sag

68. Det følger i den foreliggende sag af forelæggelsesafgørelsen, at den forelæggende ret nærer tvivl med hensyn til, hvorvidt det er muligt at anerkende den tiltaltes ret til at deltage via videokonference i sagen *trods fraværet af specifikke retsfor skrifter* i bulgarsk ret, der tillader denne deltagelsesform under omstændigheder, hvor en person er tiltalt for en alvorlig strafferetsovertrædelse⁴⁵. Den lovbestemmelse, der tillod denne deltagelsesform under undtagelsestilstanden som følge af covid-19-pandemien, fandt dog ikke længere anvendelse, da retsmødet i hovedsagen fandt sted.

69. Den tvivl, som den forelæggende ret nærer, fokuserer følgelig på foreneligheden af denne rets afgørelse om at tillade deltagelse via en videokonference i sagen med artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 trods et manglende specifikt retsgrundlag.

70. Svaret på denne tvivl fremgår tydeligt af bedømmelsen i det forudgående afsnit. I det omfang artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 ikke regulerer anvendelsen af videokonferencer i straffesager, er bestemmelsen ikke til hinder for national lovgivning som eksempelvis bulgarsk ret, der fastlægger obligatorisk fysisk tilstedeværelse for lovovertrædelser, der kvalificeres som alvorlige,

⁴³ – Jf. punkt 47 ovenfor.

⁴⁴ – Jf. punkt 5 i Rådets konklusioner »Adgang til domstolene og tilsvarende organer – udnyttelse af digitaliseringens muligheder« (EUT 2020, C 342I, s. 1), der bekræfter, at »den digitale udvikling af retsvæsenet bør være menneskecentreret og til stadighed være styret af og i overensstemmelse med retssystemernes grundlæggende principper, dvs. domstolenes uafhængighed og upartiskhed, garantien for en effektiv retsbeskyttelse og retten til en retfærdig og offentlig rettergang inden for en rimelig frist«. Jeg har andre steder i den juridiske doktrin forsvaret synspunktet om, at digitalisering ikke er et selvstændigt formål, men udgør en del af en »menneskecentreret« tilgang til retfærdighed, der har til formål at fremme den grundlæggende ret til effektiv retlig beskyttelse. Et eksempel i denne forbindelse kunne være en situation med en tiltalt, der ikke fysisk kan være til stede i retssalen som følge af vedkommendes helbred eller alder: L. Medina, »People-centred Justice and the European Court of Justice«, *Lex & Forum*, bind 1, 2023, s. 5-10, på s. 7. Jf. ligeledes C. Peristeridou og D. de Vocht, »I'm Not a Cat! Remote Criminal Justice and a Human-Centred Approach to the Legitimacy of the Trial«, *Maastricht journal of European and comparative law*, bind 30, 2023, s. 97-106.

⁴⁵ – Jf. punkt 25 i dette forslag til afgørelse.

og som ikke fastlægger onlinedeltagelse som en generel processuel regel. På nuværende udviklingstrin af EU-retten tilkommer det medlemsstater at beslutte, hvorvidt der skal fastlægges en mulighed for at deltage i straffesager på afstand og i hvilke situationer⁴⁶.

71. Artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 fastlægger a fortiori ikke en ret for tiltalte eller mistænkte til at vælge mellem fysisk tilstedeværelse eller tilstedeværelse via en videokonference.

72. Det fremgår endvidere ikke af de oplysninger, som er blevet fremlagt for Domstolen, at FP var blevet frataget en reel mulighed for at udøve sin ret til at være til stede under retssagen som følge af manglende tekniske midler, der gør deltagelse på afstand mulig⁴⁷.

73. Uden harmonisering på EU-niveau kan artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343, som Kommissionen nærmere bestemt har fremhævet, ikke anses for at finde anvendelse på situationen i hovedsagen, hvor en straffedomstol træffer en afgørelse om anvendelsen af videokonference, selv om der ikke gælder national lovgivning, der gør det muligt at deltage på denne måde. Den omstændighed, at den forelæggende ret træffer samtlige nødvendige foranstaltninger til at sikre, at deltagelse via en videokonference afvikles på en sådan måde, at den opfylder kravet om retten til en retfærdig rettergang, ændrer ikke ovenstående konklusion, for så vidt som der ikke gælder harmonisering på EU-niveau og specifikke retsgrundlag. Lovligheden af den relevante afgørelse, der træffes af den forelæggende ret, skal følgelig afgøres på grundlag af national ret.

74. Det følger af ovennævnte betragtninger, at artikel 8, stk. 1, i direktiv 2016/343 skal fortolkes således, at bestemmelsen ikke regulerer anvendelsen af videokonferencer i straffesager, hvilket det således tilkommer medlemsstaterne at tage stilling til. Denne bestemmelse omhandler mere specifikt ikke en situation, hvor en straffedomstol giver en tiltalt, der er forpligtet til at være til stede under retssagen ifølge national ret, muligheden for at deltage via videokonference i sagen, selv om der ikke gælder en udtrykkelig bestemmelse i national ret, der gør det muligt at deltage på denne måde.

V. Forslag til afgørelse

75. Jeg vil i lyset af det ovenstående foreslå Domstolen at besvare det præjudicielle spørgsmål fra Sofijski gradski sad (byretten i Sofia, Bulgarien) som følger:

»Artikel 8, stk. 1, i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv (EU) 2016/343 af 9. marts 2016 om styrkelse af visse aspekter af uskyldsformodningen og retten til at være til stede under retssagen i straffesager skal fortolkes således, at

⁴⁶ – Der findes en række forskellige tilgange i denne forbindelse, der afspejler forskellene mellem de forskellige retstraditioner og systemer i medlemsstater. Jf. i denne retning OSCE's Kontor for Demokratiske Institutioner og Menneskerettigheder, *The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandemic: A Primer*, op.cit., fodnote 2, S. Carrera, V. Mitsilegas og M. Stefan, *Criminal Justice, Fundamental Rights and the Rule of Law in the Digital Age – Report of CEPS and QMUL Task Force*, CEPS, Queen Mary University of London, Bruxelles, maj 2021, s. 36-45. Risikoen for »umenneskeliggørende« retfærdighed eller risikoen for, at »højtideligheden i retsvæsenet fjernes«, drøftes ligeledes i den akademiske litteratur: jf. K. Kamber, »The Right to a Fair Online Hearing«, *Human Rights Law Review*, bind 22, 2022, s. 1-21, J. Leborne, »La vidéojustice: la justice pénale à l'ère de la vidéo«, *Cahiers Droit, Sciences & Technologies*, 2021, s. 93-109, J.F. Funck, »La vidéoconférence en matière pénale: approche critique, pratique et prospective«, *Journal des Tribunaux*, 2021, s. 257-264, på s. 264, der drøfter fremtiden for den strafferetlige del af retsvæsenet efter pandemien og bemærker »dans un monde d'après, qu'il nous appartient de rendre meilleur, veillons à l'humanité de la justice« (»i verdenen efter [pandemien], som vi skal gøre til et bedre sted, er vi nødt til at sikre menneskelighed i retsvæsenet«).

⁴⁷ – FP anførte eksempelvis ikke, at han blev holdt tilbage i Det Forenede Kongerige uden tilladelse til at rejse til Bulgarien, eller at hans helbredstilstand eller alder forhindrede ham i at rejse til Bulgarien.

bestemmelsen ikke regulerer anvendelsen af videokonferencer i straffesager, hvilket det således tilkommer medlemsstaterne at tage stilling til. Denne bestemmelse omhandler mere specifikt ikke en situation, hvor en straffedomstol giver en tiltalt, der er forpligtet til at være til stede under retssagen ifølge national ret, muligheden for at deltage via videokonference i sagen, selv om der ikke gælder en udtrykkelig bestemmelse i national ret, der gør det muligt at deltage på denne måde.«